

ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ВЧИНЕННЯ КОНТРАБАНДИ В УКРАЇНІ

REASONS AND CONDITIONS FOR SMUGGLING IN UKRAINE

Нетяга В.В., аспірант кафедри кримінального права та кримінології ННІ права
Університету державної фіскальної служби України
ORCID ID: 0000-0001-8250-7363

У статті зазначено, що запобігання та протидія контрабанді є одним із пріоритетних завдань кримінального права та кримінології, а на рівні теорії – стверджувати про необхідність постійного наукового моніторингу проблем застосування кримінально-правових норм про відповідальність за контрабанду. При цьому, як показало наше дослідження, контрабанда є одним з традиційних кримінальних правопорушень, яке закріплюється у законах про кримінальну відповідальність багатьох зарубіжних країн.

Доведено, що контрабанда завжди сприймалась суспільством як явище протиправне й суспільно небезпечне, що несе загрозу для економічних інтересів країни, громадської безпеки, норм моралі, безпеки життя, здоров'я населення та національної безпеки держави загалом.

Причинами та умовами вчинення контрабанди в Україні слід вважати ті негативні соціальні явища і процеси, під впливом яких у винної особи виникають глибокі і стійкі антигромадські погляди, звички, які внаслідок криміногенної мотивації зумовлюють її внутрішню готовність учинити суспільно небезпечне протиправне діяння.

З огляду на це робиться висновок про те, що діяльність органів державної влади має бути націлена на розробку механізмів протидії контрабанді, у тому числі шляхом посилення відповідальності, створення належних правових механізмів сприяння легальному переміщенню через державний кордон товарів, валюти, цінностей, іншого майна.

Значну негативну роль у несприятливому моральному формуванні особистості відіграють обставини матеріального характеру. Вивчення досвіду міжнародної спільноти й окремих країн, накопичений вітчизняний досвід у протидії контрабанді переконливо свідчать про те, що контрабанда є не тільки правовою, а й економічною проблемою.

Серед її основних чинників у статті виокремлено: зубожіння населення і значне його розшарування за рівнем матеріального забезпечення; порушення принципів справедливості в оплаті праці й розподілі матеріальних благ; зростання чисельності людей, які втратили перспективи включення в нормальне життя суспільства; фактична нерівність громадян перед законом і судом; відсутність постійної роботи; незадовільне державне фінансування системи охорони здоров'я, дорожня ліків і медичної допомоги та ін.

Доведено, що саме нестача коштів нерідко штовхають людину на вчинення злочину, особливо коли труднощі матеріального характеру стосуються близьких осіб. Тому варто звертати увагу при розслідуванні контрабанди на той факт, що людина яка вчиняє контрабанду має значні матеріальні труднощі, які в свою чергу негативно відбиваються на сімейному бюджеті родини.

Іншою причиною вчинення контрабанди є безробіття, яке відіграє криміногенну роль в цьому процесі. Вчинення контрабанди має у своєму підґрунті не тільки причини а і відповідні умови, які надають причинам певного розвитку, полегшують їх формування й реалізацію.

Зроблено висновок, що розв'язання проблеми контрабанди в Україні має здійснюватися комплексно, у тісній взаємодії всіх правоохоронних органів та виконання кожним із них визначених чинним законодавством завдань. Дослідження причин та умов вчинення контрабанди в Україні сприяє більш повному та глибокому розкриттю закономірностей і механізмів незаконного переміщення товарів і вантажів через державний кордоні.

Ключові слова: причини, умови, вчинення, контрабанда суспільна небезпека, національна безпека, держава.

The article states that preventing and combating smuggling is one of the priority tasks of criminal law and criminology, and at the level of theory - to assert the need for constant scientific monitoring of the problems of applying criminal law norms on responsibility for smuggling. At the same time, as our research showed, smuggling is one of the traditional criminal offenses that is enshrined in the criminal liability laws of many foreign countries.

It has been proven that smuggling has always been perceived by society as an illegal and socially dangerous phenomenon that poses a threat to the country's economic interests, public safety, moral standards, life safety, population health and national security of the state in general.

The reasons and conditions for committing smuggling in Ukraine should be considered those negative social phenomena and processes under the influence of which deep and persistent anti-social views and habits arise in the guilty person, which, as a result of criminogenic motivation, cause his/her internal readiness to commit a socially dangerous illegal act.

As a result, it is concluded that the activities of state authorities should be aimed at developing mechanisms to combat smuggling, including by strengthening responsibility, creating appropriate legal mechanisms to facilitate the legal movement of goods, currency and other property across the state border.

Material circumstances play a significant negative role in the unfavorable moral formation of an individual. The study of the experience of the international community and individual countries, the accumulated domestic experience in combating smuggling convincingly show that smuggling is not only a legal, but also an economic problem.

Among its main factors, the article singles out: the impoverishment of the population and its significant stratification according to the level of material support; violation of the principles of justice in remuneration and distribution of material goods; an increase in the number of people who have lost the prospects of inclusion in the normal life of society; the actual inequality of citizens under the law and the court; lack of permanent work; unsatisfactory state financing of the health care system, the high cost of medicines and medical care, etc.

It has been proven that it is the lack of funds that often pushes a person to commit a crime, especially when financial difficulties affect close people. Therefore, when investigating smuggling, it is worth paying attention to the fact that a person who commits smuggling has significant financial difficulties, which in turn have a negative impact on the family budget.

Another reason for smuggling is unemployment, which plays a criminogenic role in this process. The basis of smuggling is not only the reasons, but also the corresponding conditions that provide the reasons for a certain development, facilitate their formation and implementation.

It was concluded that the solution to the problem of smuggling in Ukraine should be carried out comprehensively, in close cooperation of all law enforcement agencies and the performance by each of them of the tasks defined by the current legislation. The study of the causes and conditions of smuggling in Ukraine contributes to a more complete and in-depth disclosure of patterns and mechanisms of illegal movement of goods and cargo across the state border.

Key words: reasons, conditions, commission, smuggling, public danger, national security, state.

Постановка проблеми. Безсумнівно, що запобігання та протидія контрабанді є одним із пріоритетних завдань кримінального права, а на рівні теорії – стверджувати про необхідність постійного наукового моніторингу проблем застосування кримінально-правових норм про відповідальність за контрабанду. При цьому, як показало наше

дослідження, контрабанда є одним з традиційних кримінальних правопорушень, яке закріплюється у законах про кримінальну відповідальність багатьох зарубіжних країн.

Враховуючи той факт, що серед вітчизняних і зарубіжних науковців не має однозначної відповіді на питання - Чому особа, яка підходить до митного контролю свідомо вчиняє контрабанду, не дивлячись на адміністративну та кримінальну відповідальність? Ми в даній статті поставили за мету дати відповідь, шляхом вивчення причини та умов вчинення контрабанди в Україні.

Більше того, прийняття Верховною Радою України 14 січня 2020 року Закону України «Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законодавчих актів України змушує вітчизняних вчених своєчасно вносити чергові корективи в наукові дослідження, наукова стаття не є виключенням.

Метою статті є розкриття причин та умов вчинення контрабанди в Україні та надання правоохоронним органам ґрунтовні рекомендації щодо її протидії та запобігання.

Джерельна база дослідження. Проблематиці протидії та запобігання контрабанди в Україні присвячені праці: Л. В. Багрий-Шахматова, А. Ф. Бантишева, І. Г. Богатирьова, В. М. Володько, В. О. Глушкова, О.П. Горох, О. О. Дудорова, О. В. Козаченко, Я. Ю. Кондратьєва, О. М. Костенко, А.А. Музика, П. С. Матишевського, Н. А. Мірошніченко, Ю. А. Молчанова, А. А. Музики, О. М. Омелючука, А.В. Савченко, М. П. Селиванова, О.І. Хараберюща та ін.

Основний зміст статті. Сучасний стан наукових розробок та рівень вчинення контрабанди в Україні свідчить про підвищену актуальність та необхідність проведення комплексного наукового пошуку запобігання контрабанди, тобто переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, отруйних, сильнотоксичних, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації.

Причинами та умовами вчинення контрабанди в Україні слід вважати ті негативні соціальні явища і процеси, під впливом яких у винної особи виникають глибокі і стійкі антигромадські погляди, звички, які внаслідок криміногенної мотивації зумовлюють її внутрішню готовність учинити суспільно небезпечне протиправне діяння. З огляду на це, діяльність органів державної влади має бути націлена на розробку механізмів протидії контрабанді, у тому числі шляхом посилення відповідальності, створення належних правових механізмів сприяння легальному переміщенню через державний кордон товарів, валюти, цінностей, іншого майна.

Тому для з'ясування причин й умов вчинення суспільно небезпечних діянь необхідно звернутися, в першу чергу, до мотивації особи, яка вчинила злочин. Слід зауважити, що для ринкової економіки є органічним приватний інтерес, приватна власність і приватне корисливе мотивування підприємницької діяльності; зрештою, все це є природним для людського суспільства. «Приватний інтерес людини, – відзначає В. Селиванов, – користь, зиск – це певні рушії суспільного буття. Інтерес керує світом» [1, с. 35].

До основних негативних психологічних елементів, які формують корисливі мотиви вчинення контрабанди, можемо віднести:

1) *низький рівень моральності, патріотизму й національної свідомості*, яка становить одну з основ усвідомлення людиною себе як члена української нації й народу, свого місця в історії країни. Тобто, внаслідок відсутності таких чеснот особа, наприклад, наркотичних засобів чи зброї, сприяє підвищенню криміногенної ситуації в кра-

їні, наражаючи на небезпеку життя і здоров'я населення; або вчиняючи контрабанду, особа нехтує вагомістю збереження культурної спадщини України для повноцінного розвитку українського народу, нехтуючи її культурним надбанням.

2) *неусвідомлення особою повною мірою суспільної небезпечності контрабанди*. Так, фактично в суспільній свідомості широких верств населення здебільшого відсутнє розуміння суспільної небезпеки злочинів у сфері економічної діяльності. Зокрема, контрабанда карається згідно з кримінальним або адміністративним законодавством, а тому співвідношення кримінально караної контрабанди до адміністративних правопорушень викликає в особи у свідомості уявлення про нього як недостатньо небезпечний для суспільства.

У цій площині заслуговує на увагу думка Є.П. Гайворонського, який у своєму дослідженні стверджує, що існування суміжних держав у складі СРСР, деяка неупорядкованість кордонів між ними, наявність тісних економічних і родинних зв'язків між населенням країн-членів СНД часто зумовлюють психологічне несприйняття їх громадянами непорушності існуючих державних кордонів, розуміння їх як чогось несуттєвого [2, с. 72].

Однак, на нашу думку, все таки таке твердження не можна вважати правильним, оскільки за 26 років населення більшості держав колишнього Радянського союзу, в тому числі Україна, ідентифікували себе як незалежні й суверенні народи, тому вести мову про важливість такого чинника вкрай дискусійною.

3) *нехтування інтересами суспільства, правовий нігілізм*, що є однією з домінуючих і визначальних установок у свідомості осіб, які вчинили контрабанду. Правовий нігілізм як зауважує вітчизняний вчений В.В. Черней – це негативне ставлення громадян до права, законів, наявність у них установки на можливість досягнення соціально значимих результатів протизаконними засобами. У практичній діяльності це явище характеризується браком солідарності з правовими приписами, з їх виконанням у корисливих інтересах чи під загрозою примусу. Правовий нігілізм часто набуває демонстративного, агресивного й зухвалого характеру, є глибоким і масовим, охоплює широкі сфери суспільства, владні структури, має значний руйнівний, деструктивний потенціал і гальмує процес розбудови правової держави [3, с. 10].

Отже, наявні підстави стверджувати, що такі негативні зміни свідомості особи виникають під впливом вад морального виховання особи на різних стадіях соціалізації, недоліків державної інформаційної політики, а також обставин матеріального характеру. Вважаємо за потрібне розглянути ці причини.

Вплив родини, сімейного виховання на різних етапах життя людини є неоднаковим: він, як правило, є найбільш значимим у дитячі і юнацькі роки. Якщо сімейний вплив позитивний, то особистість дитини формується в законслухняному напрямі і навпаки. У всякому разі зв'язок недоліків сімейного виховання й девіантної поведінки не тільки неповнолітніх, а й психічно сформованих дорослих осіб простежується в численних дослідженнях і в правоохоронній практиці.

Школа відіграє вагомий роль у соціалізації індивіда, оскільки саме в підлітковому і юнацькому віці людина найбільш інтенсивно шукає, визначає й затверджує своє місце в системі суспільних відносин. Саме в цьому віці засвоюються засади правильної поведінки, набувається досвід морального й культурно-естетичного мислення, вміння самостійно користуватися всім духовним фондом, сприймати його як самоцінність, у зв'язку із чим вплив родини на дитину слабшає.

Криминологічне значення недоліків у діяльності виховних інститутів полягає в неспроможності здійснювати необхідний вплив, щоб компенсувати недоліки сімейного

виховання і протидіяти негативному впливу в середовищі неформального спілкування, хоча й є спеціально призначеними для виконання функцій навчання й виховання неповнолітніх.

Функцію виховання громадян, прищеплення патріотизму повинні у повній мірі виконувати освітні, спортивні, культурні заклади. Проте кризові явища в економіці протягом останніх десятиріч призвели до помітного зменшення обсягів державної підтримки у цій сфері, наслідком чого став занепад значної частини соціально-культурної інфраструктури. Зокрема, культура в Україні опинилася на периферії державних інтересів, втративши належне місце серед пріоритетів державної політики, стало хронічним її недофінансуванням.

Велике криміногенне значення мають прорахунки у проведенні державної інформаційної політики. Особливо це стосується засобів масової інформації – преси, телебачення, радіо. Як соціальне явище, злочинність має свої характерні ознаки – відносну масовість та регулярність (стихийність), через це простежити конкретні негативні впливи засобів масової інформації на злочинність досить складно; проте наявність таких впливів очевидна, що особливо стосується дітей та молоді [4, с. 59].

Негативна роль засобів масової інформації полягає у майже суцільній хвилі інформації, основним змістом яких є насильство, цинізм, нехтування інтересами суспільства, спотворюючи реальність і встановлюючи, що у суспільстві подекуди панує кримінальна мораль, норми й цінності асоціального середовища, значно підживлюючи функціонування корисливої злочинності.

Значну негативну роль у несприятливому моральному формуванні особистості відіграють обставини матеріального характеру. Вивчення досвіду міжнародної спільноти й окремих країн, накопичений вітчизняний досвід у протидії контрабанді переконливо свідчать про те, що контрабанда є не тільки правовою, а й економічною проблемою. Основні її чинники коріняться в економіці: саме вони, поряд з багатьма іншими факторами, стали матеріальною основою контрабанди [5, с. 114].

До них можна віднести: зuboжіння населення і значне його розшарування за рівнем матеріального забезпечення; порушення принципів справедливості в оплаті праці й розподілі матеріальних благ; зростання чисельності людей, які втратили перспективи включення в нормальне життя суспільства; фактична нерівність громадян перед законом і судом; відсутність постійної роботи; незадовільне державне фінансування системи охорони здоров'я, дорожнеча ліків і медичної допомоги та ін.

Нестача коштів нерідко штовхають людину на вчинення злочину, особливо коли труднощі матеріального характеру стосуються близьких осіб. Наприклад, за проведеним дослідженням Є.П. Гайворонського у 85,7% випадків особи, які вчинили контрабанду, мали на утриманні одну і більше осіб [2, с. 72]. Тому варто звертати увагу при розслідуванні контрабанди на той факт, що людина, яка вчиняє контрабанду, має значні матеріальні труднощі, які в свою чергу негативно відбиваються на сімейному бюджеті родини.

Іншою причиною вчинення контрабанди є безробіття, яке відіграє криміногенну роль в цьому процесі. До речі, за даними наукової школи «Інтелект» серед осіб, які вчинили контрабанду безробітних досить багато. Серед них також є і пенсіонери, що пояснюється знаходженням пенсійного забезпечення на дуже низькому рівні, зокрема, в окремі періоди мінімальна пенсія була навіть нижче встановленої експертами Всесвітнього банку межі бідності – 2 дол. США на день [6, с. 131].

Цікавим у контексті даної статті є дослідження вітчизняного вченого Ю.Б. Кирилюка, який на підставі фактів (1552) затриманих прикордонниками України у 2018-2019 роках осіб, які намагалися незаконно пере-

містити, зокрема, тютюнові виробів через державний кордон, засвідчив, що переважна більшість (71, 4 % у 2019р, 80,93 % у 2018р) таких правопорушень вчиняються громадянами України. За такої динаміки, як зауважує дослідник, переміщення через державний кордон тютюнових виробів здатне сягнути цифр, що перевищуватимуть десятки мільйонів пачок сигарет [7, с. 147].

Отже, вчинення контрабанди має у своєму підґрунті не тільки причини а і відповідні умови, які надають причинам певного розвитку, полегшують їх формування й реалізацію. Зокрема, до таких умов можна віднести:

1. На жаль, як показують дослідження контрабанди в Україні однією з умов є неврегульованість багатьох питань правового статусу державного кордону України з країнами СНД, а також недостатнє обладнання державного кордону України з цими державами сучасними засобами прикордонного контролю. Особливо це проявляється на неконтрольованих окупованих територіях Донецької та Луганської областей.

2. Наступна умова це не належна компетентність і професійна підготовка працівників митних та інших правоохоронних органів, завданням яких є протидія та запобігання контрабанди.

3. Окремою умовою контрабанди є корупційні прояви й службові зловживання працівників митної та прикордонної служби.

4. Недостатньо розвинений рівень взаємодії й координації між митними і правоохоронними органами створює певні умови вчинення особами контрабанди через державний кордон України.

5. Однією з умов слід вважати наявність у законодавстві України численних прогалин і протиріч, а також неузгодженість різних нормативних актів щодо протидії та запобігання контрабанди

6. За нинішніх складних суспільно-політичних подій в Україні однією з умов контрабанди є недостатньо розвинене міждержавне співробітництво у сфері протидії та запобігання контрабанди. До речі, на цю умову звертав увагу вітчизняний вчений С. П. Гайворонський, який досліджуючи контрабанду культурних цінностей, зазначав, що навіть за наявності необхідних міжнародних угод виникає проблема невиконання урядами країн з різних причин взаємних зобов'язань. Зокрема, оперативні підрозділи митних служб інших держав далеко не завжди інформують ДФС України про проведення багатоходових міжнародних операцій по припиненню контрабанди, що значно обмежує можливості ДФС України щодо участі в міжнародній співпраці по боротьбі з контрабандою [2, с. 4].

Варто звернути увагу і на позицію вітчизняного вченого В.І. Волошина, який серед головних передумов розвитку контрабандної діяльності на прикордонних територіях України виділяє такі: вигідне географічне і транспортне положення території держави; функціональна неспроможність Державної прикордонної служби України забезпечити контроль за перетином державного кордону на всій лінії його протяжності; надмірна кількість контрольних процедур при митному оформленні продукції, товарів, матеріальних цінностей тощо; високий рівень корумпованості та бюрократизму державних чиновників; криміналізація органів державної влади, суб'єктів господарювання та суспільства загалом; високі ставки експортних та імпорتنих мит; низька ефективність роботи органів правоохоронної та судової системи; психологічні стимули та бажання підприємців до отримання надприбутків тощо. [8, с. 60].

У свою чергу, Ю. Турчин серед основних умов контрабанди вважає не облаштованість і незахищеність державного кордону на більшості його ділянок. Найбільші труднощі, пов'язані з виявленням контрабандних потоків, виникають у зоні кордону, яка між Україною і сусідніми державами є до кінця неузгодженою. Найпоширенішою ця проблема є на ділянках кордону з державами-сусідами

членами СНД. Це є детермінуючим фактором при виборі такого способу вчинення контрабанди, як переміщення товарів через митний кордон України поза митним контролем. Контрабандисти в цьому випадку використовують для досягнення своєї мети об'їзні шляхи [9, с.55].

Висновок. Узагальнюючи вищевикладене робимо висновок, що розв'язання проблеми контрабанди в Укра-

їні має здійснюватися комплексно, у тісній взаємодії всіх правоохоронних органів та виконання кожним із них визначених чинним законодавством завдань. Дослідження причин та умов вчинення контрабанди в Україні сприяє більш повному та глибокому розкриттю закономірностей і механізмів незаконного переміщення товарів і вантажів через державний кордон.

ЛІТЕРАТУРА

1. Селіванов В. Приватно-правові заходи концепції державної політики захисту прав і свобод людини в Україні. *Право України*. 2007. №11. С. 32-44.
2. Гайворонський Є.П. Контрабанда культурних цінностей: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання :дис ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Х., 2009. 212 с.
3. Черней В.В. Подолання правового нігілізму – важлива умова розбудови правової держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. К., Національна академія внутрішніх справ України, 1999. 20 с.
4. Гайворонський Є.П. Деструктивні аспекти впливу відео-засобів масової інформації на дітей та молодь в контексті інформаційної безпеки держави. *Форми та методи забезпечення інформаційної безпеки держави : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (13 берез. 2008 р., м. Київ)*. К., 2008. С. 58-71.
5. Контрабанда: засоби попередження та протидії : навч. посіб. / за ред. Я.Ю. Кондратьєва, Б.В. Романюка. К. : МІВВЦ, 2001. 118 с.
6. Кальман О.Г. Стан і головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми. Х. : Гімназія, 2003. 352 с.
7. Кирилук Ю.Б. Державний кордон і правопорядок (законодавство, теорія, практика) : монографія. К. : ВД «Дакор», 2020. – 446 с.
8. Волошин В. І. Боротьба з контрабандою на прикордонних територіях як інструмент зміцнення економічної безпеки держави. *Соц.-ек.проблеми сучас. періоду України*. 2014. Вип. 4(108). С. 56-64
9. Турчин Ю.Б. Особливості детермінації контрабанди підакцизних товарів. *Митна справа*. 2011. №1 (73). С. 49-56.